

121
6(A)

121
6(A)

X

3

श्रीगणेशायनमः॥ नलागुसंवैद्यनाथः पायगुंजे यथाप्रतिः॥ व्याचष्टे स्वल्पदुःश्लोकान् बालधीरीतिसिद्धये कू-सरी-
१ पायाङ्कः करत्तो रत्तो रत्ता रत्ता रत्तो वारत्तो दत्ता येन रमारमारमरमा रा मार मा सारमा सः श्रीमा
नुदयो दयो दय दयो दा यो दयो दे दयो विष्णुर्जिष्णुरभीरभीरभिरभीरा भीरभीसारभी १ पायात्प्रावः।
करताः। अरताः। रत्तरताः। राताः। रत्तो वारताः। तोदे। येन। रमा। आरा। मारं। अरमामा। रमा। आसा।
आरमा। सः। श्रीमान्। उदयो दयः। अदयो दयः। दा यो दयो दे दयः। विष्णुः। जिष्णुः। अभीरभीः। अभीरभी
राभीरभीसारभीः॥ इति पदविभागः॥ सः तत्त्वमसीत्यत्र तस्मिन् वाच्य सर्वज्ञत्वादि विशिष्टात्मा विष्णुः
वेवेक्षी व्याप्नोतीति व्यापकः नारायणः वः अविद्या विशिष्टाभिमतो युष्मान् प्रायात्परश्च तु अने
न रक्षाणां शिखराश्रुत्या दिप्रसिद्धं उत्पत्तिस्थितिप्रलयादिकृतत्वं भवे गतिप्रतिपादितं दशावतोरजन
क्त्वे च त्वयीति विशेषणमुत्वेनाह॥ कथं भूतः सः कुरताः कुंजलं रतातिभक्षयति गच्छतीति वाकरताः जलभक्ष
जलचरो वेत्यर्थः॥ कृता रतागतौ कृताधातोच्चादेशेति याति॥ अने कार्यत्वेन भक्षणेनार्थादाय चाद्य विरूपः॥
अनेन प्रत्येकं मानवितारित्वं व्यज्यते॥ वेद सं रक्षणार्थं मायः पृथिवी धारणार्थं द्वितीय इति पुराणा दो प्रसिद्धं
पुनः कथं भूतः सः अरताः न विद्यते रताः संग्रामो यस्य सः विना युद्धं बलिं निगृहीतवान्॥ अनेन वामनावितारित्वं
ध्वन्यते॥ यत्तदोर्नित्यसंबंधात्॥ सकः यस्य राताः रत्तरताः रत्तो वारताः यस्य विष्णोः राताः रतास्यायर

शभ

रासंबंधीरणाः-अष्टादशसःसंहारभैरवनादःकर्तारणाययुद्धकर्तुंआवंतेशब्दकुर्वन्तिआकारयन्तीत्यर्थः
तेरणावःआङ्पूर्वात्तत्त्वार्थकात्तत्त्वादेर्ङितोरुस्वातात्।उङधातोर्विचिगलोआङसहृडीतिप
ररूपे।पुनःरणाशब्देनश्रोमाङोश्चेतिपररूपेणेशब्दवत्।रतोणेशब्दोबोध्यः।तान्तरणाःद्वितीयांतमे
तत्तमहायोद्धनूवारयतिभयात्तयलायनंकारयतिसःरतोवारणाःरणात्तालसानूरिपूतविद्रावयती
त्यर्थः॥अनेननसिंहावतारित्वंध्वन्यते।नसिंहरूपेणभगवताऽनुपादायैवशस्त्रादिकंनखैररिबि
धंसनंरुतं।३ पुनःसकःयस्मात्तूरमालक्ष्मीःमारंकंदपवितारंप्रद्युम्नंआरप्ताप।यज्जन्येनप्र
द्युम्नेनमनोहरतालोकेऽभूत्तुल्यर्थः।अनेनलावण्येकनिधिप्रद्युम्नजनककल्पावतारित्वंध्वन्यते
गत्यर्थस्यरुच्छतेर्त्तिटिआरेतिरूपं॥अनेनश्रीललापिभगवानूत्तमेवेतिध्वनितं४ पुनःसकः
आरमाअरीणांसमूहोआरंआरंमीनातिहिनस्तिःआरमाःतेनआरमा॥एतेनकिंविशिष्टःपशु
रामःआरमाइतिप्रथमांलैतेनव्याख्यानंभ्रममूलकमपास्तमविशेष्यस्ययेनेत्यस्यतृतीयां
तत्वात्कुप्तेनैवनिर्वाहेऽध्याहारेणव्याख्यानस्यात्यंतानुचितत्वाच्च॥आरपूर्वकात्तत्त्वात्
कात्मीनातेर्विचिमीनातिमिनोतीत्यात्वेआरमाःविश्वयावत्तृतीयांतमेतत्तरिरूपक्षत्रियघात
केनयेनपरशुरामेणादत्तासकलराज्यलक्ष्मीःब्राह्मणायतताआपादितारमालक्ष्मीःआरमारमान
विद्यतेरमालक्ष्मीर्येषांतेआरमाःनिर्हताःब्राह्मणाःप्रिष्टुकाःताम्अरमयतिआल्हादयतिसाअर

२

मारमाश्रुः पूर्वात्तरमतेति चिन्तित्वा तद्वत्त्वे च ततो गतिं जन्तात्पचाद्य चिरपिरूपमेतत् ॥ दिजानंदयित्री
 आसवभवेत्यर्थः धातुना मनोकार्थत्वेन सत्तार्थकस्य पश्यतेति चिरूपं तदर्थकं मव्ययं बोध्यं ॥ अने
 नक्षत्रियांतकमहोदारपरभुरामावतारित्वं सूचितं ५ एवमपि दानक्षीतोत्तरदातवेधस्यं दिशयि
 ति पुनः सकः श्रीमान्नित्यं श्रीर्यस्य सः परमेश्वर्यसंपन्न इत्यर्थः ॥ पुनः सकः उदयादयः आयिष्य
 गमत्तु इति अयः अयतेर्गत्यर्थकादात्मनेपदिनः यचाद्य चि ॥ अथवान् अस्वत्तियातेः केचि
 वारूपं ॥ नयासीदत्राप्रोदित्ययः अप्राप्तः गतो वा मग्नः इति यावत् उदयोऽविर्भावो यस्य तत् ॥
 अयोदयं भूधरादिउत्तुद्धत्तं उद्धारितजलादुपरि आनीतं येन सः ॥ अनेन जलनिमग्नपथिवीपर्व
 ताद्वरणाकर्तृवराहावतारः सूचितः ६ पुनः सकः अदयदयः न विद्यते दयायेषां ते अदयाः निष्करु
 ताः हिंसाः तेषु दयायस्य सः अदयदयः जीवमानदयालुरित्यर्थः ॥ अनेन अहिंसापरमोधर्म इत्या
 दिशास्त्राबलं विबोधावतारित्वं ध्वनितं ॥ ७ अदयेषु निष्करोषु पापि जनेषु दयते हिंसनं करोती
 ति अदयदयः कलियुगांते पापिषु नाशकत्वेन कल्मेवतारित्वं च बोध्यं ८ पुनः सकः दायो
 दयोदयः ॥ उद्धत्तं अयो लोहं येन उदयसः दायाय भागाय पि अंशाय उदयसः दायोदयसः रा
 ज्यं गृहीतुं कामितया कृतेशास्त्राः कौरवाः पांडवावाता नूयति आखंडयातीति दायोदयोदयः
 तेरातेनुपेति केरूपमेतत् ॥ तस्मिन् ननु नेदुर्योधने वा दयते कृपां करोतिसः दायोदयोदयः २

$\frac{121}{6(A)}$

$\frac{121}{6(A)}$

X

तीत्यर्थः॥ श्रीभीरभीराभीरश्वासौभीसारभीश्चसतथोक्तः एवं दशावताराः व्याख्याताः॥ यदा श्रीभीर
भीरभिरिति पदद्वेदः न भीराः भयानकाः श्रीभीराः परद्वारा परहारादिजभयश्च न्यारावणादयस्ते
बांभीस्तस्यैरभतेराभस्येन वर्तते जन्मना प्रकटीभवति स श्रीभीरभीरभिः राम चेद्रइति अनेन ध्व
नितं॥ श्रीभीराभीरभीसारभीरिति द्वितीयः पदद्वेदः॥ अनेन कल्प्यवतारो बोधितः श्रीभी
राः भयलेशाभाववतः शूराः श्रीभीराः आर्द्र इषदर्थे इषद्रयानकाः कातरा इत्यर्थः द्वंद्वे
ष्वपि भियंसारयंति प्रयच्छंति एवं भूतोः भीसारः स्तेछादयः तेषां भीर्यस्मात्सर्वेषामेव
भयजनकाः स्तेछादयस्तेपि भगवता कल्किना निषदिता इति प्रसिद्धं॥ एवं व्याख्याने
अदयदय इति पदेनावृत्तिः कल्प्येति बोध्यं॥ एवं लीलावेशादशावतारधारी स्वप्रकाशो
व्यापकश्चिदानंदघनो भक्तानुकंपी हरिः पायादिति संसारसिंहयस्तान् जनान् दृष्ट्वा परम
कास्तिकः कश्चित् कविः मार्थयद् इति त्वर्थः॥ शाईलविकीडिते ध्वदः॥ स पश्चैर्मसजस्त
तासु गुरुवः शाईलविकीडितमितिलक्षणात्॥ यमकं चालंकारः॥ आवृत्तवर्तास्तव कंस्तव
कंदाकुरंकवेः॥ यमकं प्रथमाधुर्यमाधुर्यवचसो विदुरितिलक्षणात् एवमग्रेऽपि य
थासंभवत्सं॥ ३॥ यदा सः ब्रह्मावः युष्मानूपायात् सकः येन करणाः जातिविशेषा ज

नित इति शेषः॥ करणा इत्यपलक्षणात् ब्रह्मण्यः सर्वे अनुलोमप्रतिलोमजातिविशेषाः उत्पादिता इ
त्यर्थः वैश्यानुश्च प्रकन्यायां करणेनामजायते॥ कीदृशः करणाः अरणाः नरणाः सभग्यामोयस्ये
त्यरणाः कलहश्च न्यः॥ स्वस्वधर्मपर इति यावत् पुनः सकः यस्य राणाः रणाः शाईरूपभुति
समूहस्तत्संबंधी रणारणाः प्रतिध्वनिः रणोवारणाः रणस्य लोकापवादध्वनिरूपस्य उचिक्तं वा
रयतीति रणोवारणाः अनेन यस्य श्रुतीः पठतो वेदध्वनेर्जगदेनो नाशनं ध्वनितं पुनः सकः
येन रमारमारमारमारमासारमाः दत्ताः इत्यादिभ्य इति शेषः अयं भावः॥ येन रमारयु
त्पाद्य रमा विष्णवे दत्तारोऽग्रीरुद्राय दत्तः मारः प्रद्युम्नः रुद्राय दत्तः परामनुष्याय माकुवे
राय दत्तः माः मासादयस्तथापि दत्ताः रामाः रंभाय परसः बहिसहस्रसंख्याकाः
पुराणप्रसिद्धास्तथापि श्लोके देवेभ्यो भोगा इति यावत् दत्ताः अरमारक्षसेभ्यो निरु
त्यधिपतये विभीषणाय दत्ताः आसारो धारा संपातप्रयोजकत्वे इत्यादिभ्य इति दत्तमप्युप
लक्षणात् अन्यदप्यन्यस्मै यथायाग्यं दत्तमिति बोध्यं॥ ननु स्वस्य तपोधनाद्रमादिदा
तत्तासंभवत्वात् आह॥ श्रीमान् बभूवौ श्वर्यं संपन्नः कार्यजनकशक्तिमान्वा नन्वे
वं स्वस्यैवोत्पाद्यवस्तुभोगः कुतो नात आह॥ जिष्णुर्जयनशीलः स्वैरियनिग्रहपरः नन्वे

वंतस्य तत्कलमेव न स्यात् अत आह ॥ विष्णुर्वापकः सर्वान्तर्यामिन्वात् पुनः सकः उदयोदयः
 उदधिकः अयोदयः शुभावहविध्युदयो यस्य स्यात्वा ॥ उदयेन धर्मोत्पादनेन तपस्यादि
 द्वारा उदयः शुभफलयोग्यत्वे यस्य स्यादिति वा ॥ पुनः सकः अदयदयः अदयेषु हिंसा
 दिषु दया यस्य सः यदा अदयान् सिंहव्याघ्रादीन् ब्राह्मणादिघालुकां त्वाद्यंति खड्गं उयं
 तीत्यदयदास्तान्माति जानाति अनुगृह्णाति वासतथा पुनः सकः दायोदयोदयः दा
 योदयंगोत्राभिद्विददातीति दायोदयोदयः स चासा विश्वकामस्तस्मिन् दयते आस
 को भवतीत्यर्थः कदाचित् कामवेशात् गायत्रीदृष्ट्या मोहितः स नृहस्तेन पुलिंगं
 हीत्वा गायत्रीमनुजगामेति पुराणप्रसिद्धं ॥ पुनः सकः श्रीरभीराभीरभीसारभीः श्री
 तोरः कामः भीराः ब्राह्मणादयः श्रीभीराः क्षत्रियादयः तेभ्यस्तेषां वाभीर्यस्मात्स बोधः श्री
 भीराभीरभीस्तस्य सारा उक्तं दृष्टान्तं च त्वरूपाभीर्यस्मात्स तथा चानेन स र्ववर्णाश्रम
 धर्मपालकत्वं धनितमित्यर्थः ॥ इदं चार्थकथनं दिक्प्रदर्शनं ॥ एकैकस्य तु पक्षस्य श
 तमर्थान् प्रवेक्ष्यते ॥ तथापि हठवृत्तिश्चेत्स हस्तलक्षणेव वा ॥ ३॥ गदेनागाढवि
 चावुचाधोगडिचाफोदा लिचापौराचोद्यासीनेलचोरगाढवस्रवामाचोदहारवोबला ॥
 होल्यागाढवगंडगंडमतिचाकुत्रामुडाडंगनापातुत्वायजमानदानददते देयात्समृद्धिं ४

तत्पुरुषे कृतीति सप्तम्याः अलुक् ॥ अनेनाद्यमाख्याने दुष्टनिर्दलनधर्मः ॥ व्यापककृष्णसारुचयद्वितीयव्या
 ख्याने सारुचयं विनैव वलरामावतारित्वं व्यज्यते ॥ पुनः कथं सः श्रीभीरभीः प्रियं रातिददातीति भीराः भीरूपेक
 मीत्युपपदेदनाथार्थात्तेरातोनुपसर्गे इति के आतो लोप इत्यालोपे भीरइति रूपं पंचम्यं तेन भीशब्दस्य समा
 सः तथा च भीराः परदारपहरणाद्युपद्रवदायिरावणादयः भीराः भयानकाः तेभ्यः भीः भीरभीः न विद्य
 ते भीभीर्यस्य श्रीभीरभीः सर्वतोभयशून्य इत्यर्थः ॥ अनेनापिरामावतारो बोधितः अस्यैव भीरभी
 त्यश्रिमे विशेषतां श्रीभीरभीराभीरभीसारभीः प्रियः इरते कृष्णंति वा प्राप्तवतीत्यर्थः भीरूपेकमिति
 उपपदे इति कर्मण्यतिः कृष्णतेर्भुलविभुजादित्वात्केवाभीरइति रूपं ॥ अत्रितः रायंतिरक्षरक्षेत्या
 कोशतिते श्रीभीराः श्रीभीरूपसर्गस्वाशब्दार्थं करायते रादेचे इत्यात्वे सुधीतियोगविभागात्के
 आलोपे च ॥ अत्रिरइति रूपं ॥ ततः अत्रिराश्वते भीराश्चेति कर्मधारयः अत्रिरभीराः पूर्वसभयास्ततः
 संप्रतिशरणार्थिन इत्यर्थः ॥ अत्रियं रातिददातीति श्रीभीरः श्रीभीरभीराणां श्रीभीरः अभयप्रदः श्री
 भीराभीरः रतापराभूतो नोरक्षरक्षेत्याकोशतां शरणं गतविभीषणादीनां चक्षणाकर्तृत्यर्थः ॥
 प्रियं स्यति नाशयतीति भीसे अकुतोभयं निर्भीकमित्यर्थः भीरूपेकमप्युपपदे स्यते रादेचे इत्यात्वे
 आतोनुपेति के भीसेति रूपं ॥ अरीणां समूहः आरंभी संचतत् आरं च भीसारं ॥ तत्प्रविभेति अंतर्भावि
 तत्पथं कावविभेतेः क्विप्तिरूपं भीषयतीत्यर्थः भीसारभीः अशरण्यमरीचंदं भयभवनं करो

चाः पूजापस्मिन्सः ॥ पुनः कथं सः ॥ पोरणोद्योसी ॥ प्रकारः प्रकटपथे इति वररुचिः ॥ पुः
 प्रकटपथः शोषविषयमार्गः ॥ ३ ॥ श्वरक्षणां आचरणमिति यावत् ररश्चभाषणं तो उरयो
 प्रस्य उरयो पोरणो पोरणोः अचोय अनल्पी भावः बाहुल्यं तस्य आसन्नं आसः अ
 वस्थानं सः अवस्थानं सः अस्ति यस्मिन्मिति आसन्नं तां सत्त्वर्थं पृश्नि बोध्यः ॥
 पुनः कथं न्तः इतल चोरगाढ वसवा ॥ इकार उच्यते काम इति वररुचिः इशब्देन मदन ४ तस्य
 नलाः शराः समोहनी दयः ॥ ३ ॥ उन्मादनस्तापनं श्वस्तभनः शोषनस्तथा ॥ समोहनं श्वका
 मस्य बाणाः पंचप्रकीर्तिताः ॥ १ ॥ इतलानुका मबाणां चोरयति वंचयति ते इतल
 चोराः साधवो ब्रह्मचारिणः तेषां गाढं बलिष्ठं वेमानसे निष्पन्नं प्रानसे वस्तुतो वा
 तेवकार श्व ॥ प्रकीर्तित इत्येकाक्षरनिघंटुः ॥ १ ॥ तमः श्रुतानं गाढं ते न वस्तुशब्द
 स्य कर्मधारयः ॥ न तं संसृष्टा हते ॥ अविद्यालक्षणां तमः ॥ तदवाति नापयति दरीकरो
 तीत्यंत भावितरायुर्था गतिगंधनयोरिति धातोः क्विप्तिरूपं ॥ पुनः कथं सः मार्चो देहा
 मायाः चोदः लक्ष्मी कर्तृकः प्रेरणा रूपः कर्मभिनिवेशः तंहंति जहातीति तथा ॥ पुनः
 खोबलाः खशब्देन इंद्रियाणि श्रवतेर्न ० पुंसके भावे क्विप्तिरुस्वान् पुंसक इति रुस्व
 त्वंच अवनं उ इति रूपं ० उदंसर्वं सर्वत्रापि बोध्यं ॥ तथा च तैर्यैः उरक्षणां येषां तैरवावगो
 शब्द वत् बोशब्द बहुवचने ० प्राप्तिनः तेषां वल्ल प्राप्ता विधिलक्षणां तैलाति संपादयती ५

त्यंत भाविवितरणार्थं ला आदने इति धातोः क्विप्तिरूपं ० पुनः क० ॥ होल्यागाढं गंडगंड
 मणिचाः कुलहिंसायां होलनं होलः होलस्य भावः होल्ये हिंसात्वं ० गत्यर्थस्य हो
 लतेर ० नेकार्थत्वाद्वा तनां हिंसा र्थे बोध्यः ॥ तस्य अगाढं गाढं आलोडनं नगाढं अगा
 ढं अनालोडनं परित्यागः येषु ते होल्यागाढाः साधवः तान्वातिनामतिदा तत्वेन परिरक्ष
 तिसः होल्यागाढवः पर्वतः यतः साधवः पर्वतनिवासिनः होल्यागाढवस्य पर्वतस्य
 गंडाः गंडकाः गंडं गंडस्य लंप्रोक्तं गिरे गंडकमेव चेति अग्निधानात् ॥ गंडा नामिमे
 गंडाः गंडशैलाश्च्युताः स्थूलोपलाः होल्यागाढवगंडस्यस्य गंडाः ॥ तत्र ये
 मत्तायः रत्नभेदाः तेषां चाः पूजायस्मिन्सः ॥ पुनः कुत्राः कुंधरां चाः यतेरक्षतीति
 कुत्राः पृथिवीरक्षकः ॥ त्रैलोक्यालने इत्यस्य क्विवंते चा इति रूपं ॥ पुनः कथं सः मुडा
 इमो हः भ्रमः तं आटयति दरीकरोतीति मुडाट् ॥ २ ॥ राजाराजार्चिनां प्रेरणुपचि
 तं कलौ यस्य च उमणि तं नागा नागात्मजा र्चनं प्रसितववलं पठ्युर्नृषयंति ॥ मा
 रामारागितीभ ॥ अतिरितियमिनां येन वादा हिमार्ः सद्याः सद्याश्चतुः नारुता कि
 रणानि भाः पातु विभुचिनेत्रः ॥ ३ ॥ सः त्रिनेत्रः शिवः पातु सकः अजाचितं ध्येः
 अजयाभवा न्या अजेन ब्रह्मणा वा पूजितचरणास्य यस्य शंकरस्यानुपचितक

६

लः अपरिपूर्णाः राजा च राजा प्रभौ न पेचं दे इति कोशात् ॥ चडा मणित्वं शिरो भूषणत्वं आर प्रा
 पुनः सकः ॥ नागाः सर्पाः भूतित धवलं भस्म धवलं अगर्भजा धर्म हि माचल कृत्या ईश तीरं य
 दुः पुनः न भूषयतीति न किं भूषयंति स्मैत्यर्थः ॥ पुनः सकः ॥ यमिनां संयमिनां साधुनां मतिः
 बुद्धिः रामारा गित्ती रामासका मा भूदिति येन शंकरेण मारः मदनः अदाहि न स्मीकृतः ॥
 पुनः कथं भूतः सः ॥ सप्ताश्वेन सूर्येण प्रेरितो योऽरुणस्तस्य ये किरणस्तुल्याः सप्ताः जे
 राः सप्ता इति पदद्वयं प्रापदे नेह जेरा उच्यते इति केचित्तदाध्याहारो न ताः किञ्चन गच्छे
 ॥ वाश्वारे उध्वेन धकधतौ द्विपतिः कुप्रेद्रुजा निर्गले ज्ञो राजा रुद्रः सरेडुसतरमेव
 कभा उरं ॥ उद्धिदुदुरका स्थिधक त्रिदग्निथे ज्ञा जिना घटः सप्तादं बुभुदे बुदा
 लि गलरुदं वो मुदे वो मउः ॥ ४ ॥ अस्यार्थः ॥ सदेवो मउवः मुदेरं स्तादित्यन्वयः ॥
 ससकलसुरमुनिमनुजखगमगादि जंतुजात मोक्षदा तत्त्वेन प्रसिद्धः दिव्यतिका
 उते इति देवः सकल भूतांतवर्तितया सकल प्रपंचनियाम कत्वात् सकल लोके कना
 धरित्यर्थः ॥ तत्रोभयत्र किं प्रमाणमिति चेत् शृणु ॥ एको देवः सर्व भूतेषु गढः स
 र्वव्यापी सर्वभूतांतगत्या धमध्यक्षः सर्वभूतो धिकौरः वासः साक्षे चेता केवले
 निगुणश्चेति एष हि एष साधु कर्मकारयतीति च श्रुती प्रमाणं तयोर्हितं भविना तणा

६

चिरं ॥ २ ॥ अस्यार्थः ॥ हे यजमान ॥ अंगना अंगैः षडंगैर्युतः नापुरुषः शाकपार्थिवादित्वा
 त्समासः ॥ सो गवेद पुरुष इत्यर्थः ॥ त्वां पातुरक्षतु ॥ अथ च दानं ददते दानं ददातीति तथा
 दानं दत्ते तुभ्यं चिरं समं हि देयात् ॥ ददातु ॥ कथं भूतः अंगना देवप्रमादशब्देन बुद्धि
 तद्विषयेन विद्यते नामितिः परिमितिर्यस्य सः ॥ अपरिमितज्ञानविषय इत्यर्थः ॥ द
 कलत्रं च बुद्धिश्चेति वरुचिः माउप्राने किं वंतमेतत् ॥ पुनः कथं सः गाढविचाः बुचा ॥
 गाढः दृढः उत्कृष्ट इति यावत् ॥ विः पक्षी गरुडो यस्य सः गाढविचिः तस्य च श्वराः
 चरन्ते चः प्रकीर्ति इति शाश्वतः गाढविचात् विष्णुचरणात् गलिताः आपोजलानिय
 स्मिन् सगाढविचायू सप्तासांतविधेरनित्यत्वात् न सप्तासांतः एवं भूतश्चासौ उश्व
 शंकरः तस्य चाः पूजा यस्मिन् सः गाढविचा बुचाः चाप पूजा निशामनयोरिति धातो
 श्वायनं चा इति भावे क्रिपिलोपो व्योरिति यलोपो चा इति रूपं पुनः कथं सः धगडिचाः
 दहंती भस्मी करोतीति धग् अग्निः त्रेताग्निर्वातस्य अउः उद्यम आधिक्यं द्वितीयप
 क्षे सप्त संस्थारूपो वायस्मिन् सः धगडी कालपुरुषः सप्त संस्थादिप्रकारः तस्य चाः पूजा
 द्वितीयपक्षे कर्माभिनिवेशो वायस्मिन् सः ॥ पुनः कथं सः ॥ कोसालिचाः संसवाते फकारः
 स्यात्तथानिष्फलभाषण इति निघट्टः ॥ फ निष्कल भाषण उदालयं तिलजंतीति कोस
 लिनः वारणार्थकादलधातेति निः सत्यभाषिताः साधवः तेषां सत्यं वदधर्मचरेत्यादिना

धृतः उद्धिपतिर्येनसः सुधामरकमनीयकलावतंसजराज्जट इत्यर्थः ॥ पुनः किं कुधेडु
 जानिः कर्मिः ॥ गोत्राकुः प्रविषीष्टधीत्यमरः ॥ तां धरंतीति कुधाः मूलविभुजीरित्वा
 लः ॥ पर्वताः तेषामिदं अधिपतिः हिमवान् तस्माज्जाता पार्वती पंचम्यामजाता
 वितिउट् ॥ अथैवमसक्तिकत्वादात्तत्वं शक्तिरूपपादिता ॥ पुनः साजायायस्यसः कु
 धेडुजानिः जायाया निडितिसमासां तो निजदेशः सकलभधरधुरंधरहिमव
 दमिधानमहाधरकन्यका इमुता इत्यर्थः ॥ अनेन सशक्तिकत्वादात्तत्वं
 शक्तिरूपपादिता ॥ पुनः किं गतोद्गणानामिदं प्रमथाधिप इत्यर्थः ॥ नयो
 पि किं गोरारुद्र ॥ गवां पशूनां राट् अथवा गोपुरोहिणीषु वषभेषु वाराजते
 इति गोरारुद्रवषभः तमारोहति अधितिष्ठतीति गोरारुद्र ॥ कुवमयत्र ॥
 गौर्नादित्येवलीवर्दे किरणे क्रतु मेरयोः ॥ न स्त्रियोस्वर्गवज्रांबुरश्मिद
 ग्वाणलोमसु ॥ स्त्रीतु स्यादिति भारस्यान्मोतुसुरभावपीति विश्वः ॥
 अत्यंतसविशेषातिशयप्रकाशमाने वषभराजाधिरुद्र इत्यर्थः
 पुनः किं उरः सरुद्रुतरं ग्रेवेयकभाट् ॥ उरसासरंति गच्छंतीति

उरसरः ॥ सर्पाः ॥ तेषामिदं उरः सरुद्रुतरं ग्रेवेयकं कुलकुक्षिप्री
 वाभ्य इत्यनेन कञ्जप्रत्ययः कण्ठभूषणमित्यर्थः अत्यंत उरु इति उरुतरं उरुतरं च तदग्रे
 वेयकं च तेन भाजते इति शोभत इति उरः सरः ॥ तिमिरनिकरधिकारपटु ज्वरमणिशि
 खफणधराजविभूषित इत्यर्थः ॥ पुनः किं उद्धिडुक उडुनामिदं चंद्रः तस्य रुगिवरक
 यस्यसः उद्धिडुक ॥ गाढंधकाधैरनिर्वापणानिपुणतरं शरत चंद्रचंद्रिकाधवल इत्यर्थः ॥
 भस्मागरादि ति भावः ॥ पुनः किं नरकास्थिधकनरो ब्रह्मा तस्य केशिरः तस्य अस्थिक
 पालंततर्धर्जति विभर्ति अनेकार्थत्वेन धरणार्थकात् तर्धर्जते किपिरूपेन नरकास्थिध
 कः ॥ सहस्रमयखमयस्वोन्मीलितकमलमुखचतुष्टयसमेतजगत्स्यधिकारणब्र
 ह्मकपालधारीत्यर्थः ॥ नराणां मनुष्याणां कानि शिरांसि ति वा अग्रे पूर्ववत् ॥ को ब्र
 ह्मात्मनि कोर्केषु सुरवशीर्षजलेषु क मिति विश्वः ॥ पु० त्रिदक् ॥ तिस्रो दशो यस्यसः त्रिद
 कस्य चंद्राग्नि लोचन इत्यर्थः ॥ पु० इमेडा प्रजिना छदः इमिनामिदं इमेड करि
 ष्योगजासुरः तस्य आर्द्रं चतुर् अजिनं च इमेडा प्रजिनं अष्ट आसौ छदश्च अष्ट छ
 दः इमेडा प्रजिनमेवाष्टदो यस्यसः कीडितसकललोकस्य राक्षसश्चेष्टस्य गजासुर
 स्य चर्मा विरधारीत्यर्थः अजिनं चर्म इति स्त्रीत्यमरः छविरिति पाठे अजिनेनाच्छाद्य

८

रस्येत्यर्थः ॥ पु. अंबुमदंबुदालिगलरुक् संभृतसलिलघनपंक्तिनीलवदनीलकंठ इत्यर्थः ॥
 एतादृशासाधारणगुणगणावत्सहृदयसकलसंभूतसंदोहानुसंधीयमाननिजम
 हिमाश्रीभवातीशं करोवो निरंतरं अयुरारोग्यैश्चर्यसहितजयसकीर्तिसुपुत्रधन
 केनकवस्तुवाहनादिदया ~~वि~~ लित्याशीवार्दः कविप्रार्थः ॥ ४ ॥ स सासक्तमनाः
 प्रचक्ष्णरकछेदी द्विजेंद्राश्च योयुक्ता नेकमुखो ~~द्रव~~ बोस्यदमलं श्रीयत्र संरा
 जते ॥ योगं गोच विभर्तियश्च सशिवोयः कामदेहो अयः संघः साभ्यमयं प्रयातु
 भवेतां कृष्णनरुदेतावा ॥ ५ ॥ अस्यार्थः ॥ संघः तेन कृष्णेन अथवा रुदेता सामं
 प्रयातु ॥ इतियोजना ॥ तत्रादौ कृष्णपदने योजनादर्शयति कीदृशः कृष्णः स
 त्यासक्तमनाः सत्ययां सत्यभा मायां असक्तमनो यस्येति ॥ पुताः कीदृशः प्रव
 क्ष्णरकछेदी प्रवक्ष्णश्चासौ नरकश्च तं प्रवक्ष्णरकासुरं छिनत्ति सः ॥ पु. कीर्ति
 दशः ॥ द्विजेंद्राश्च यः द्विजेंद्रो गरुडश्चाश्च यो वाहनं यस्य सः ॥ पु. युक्ता नेक
 मुखो ~~द्रव~~ बोस्य दं युक्तो यो न ग संपत्या युक्तो यः अनेकमुश्चतुर्मुखस्तस्य उ
 द्रवः उत्पत्तिः तस्यास्पदं अश्च यः सकः यत्र उर अलं श्रीः संराजते ॥ अलं अत्यर्थं

८

अस्य च लितुमशक्यत्वात् सकलभूतानां वर्तितया सकलप्रपंचनियामकत्वमुक्तं ॥ मडः मडयति सुखयुती
 तिमडः अंतर्भावित इत्यर्थः दिशुपधेतिक गीरीशः गिरिशो मड इत्यमरः ॥ इदृशः शिवः वः सुष्मा कं सु
 दे प्रीये ऐहिका सुष्मिकं संपत्सारत्वादिनिखिलश्रेयः प्राप्तिजनितहर्षाय मुत्प्रीतिप्रमदो हर्ष इत्यमरः ॥
 अरंगाटं अरमंगैरथांगस्य शीघ्रशीघ्रयो दृढ इति शाश्वतः स्थावरभूयात् इत्येवमाशीराशास्यते ॥
 आशीर्नाम प्राप्तस्य प्राप्तुमिष्टार्थस्य शसनं न त्वत्र दिकधा तो निष्पन्नदेवशब्दपर्यालोचनया
 परमात्मत्वात् नित्यविज्ञानं दात्मकस्य निष्कलं निष्क्रियं शांतं निरवयं निरंजनमिति श्रुत्या निर्विक
 रत्वं निर्धर्मत्वं प्रतिपादनाच्च कथं तस्य संतोषप्रदात्वादिधर्मवत्त्वमिति चेन्न ॥ निर्विकारस्य पर
 मात्मनः अघटनघटना समर्था वियारूपोपाधिवशात् कल्पितो नो धर्माणां आकाशस्य घट
 त्वावधिन्नु घटरूपोपाधिवशाच्च तानत्वादिधर्माणामिव परमात्मन्यपि सत्त्वादतो न कश्चिद
 षः ॥ एवं सती मकीदक विधइत्या कांक्षायां श्लोकोक्तविशेषणक्रमेणाह ॥ वाश्चारे दृध्वजध्व
 वाः जले चरंति गच्छंति भक्षयंति वा ~~वा~~ वाश्चाराः चरते कर्मण्यतिरूपमेतत् ॥ मत्स्याः तेषां विदु
 इश्वरः श्रेष्ठमकर इत्यर्थः ॥ स ~~मजे~~ ध्वजे यस्य सः मकरध्वजो ममथः रतिपतिरितियावत् ॥
 पुष्पधन्वारतिपतिर्मकरध्वज आत्मभूरिति अमरः ॥ तदहती भस्मी करोति वाश्चारे दृध्वजो ती ३
 ध्वजो दहतेः किंप्रत्ययः ॥ एवमुत्तरत्र कुप्रेडित्या दो दृष्टं ॥ घनतरमीनकेतननितांत
 र्दपोत्पाटनेपदु रित्यर्थः ॥ पुनः किं ॥ धृ तो दृधि पतिः ॥ उडना मधिपतिः स्वामी चंद्रः

त्यतिकारणत्वात् ॥ सकः पुनसंघे श्रीः कांतिरले संराजते को भतेयश्चयश्चयो गं अष्टांगमेषु
 नाभावं ॥ यद्वायः गंगतापतिं यद्वा अगं वर्ततं धर्मिष्ठ स्थित्यधीनत्वात् सर्वस्थीतीनां गोचरा
 ती विनतिं यश्च सशिवः समंगलः यश्च कामदेहाश्रयः कामे मनोरथं ददाति सा काम
 दाया इहा तस्या आश्रयः ॥ सकलेष्वा परकत्वात् ॥ सता दशो भवतां संघः क्लृप्त
 रुद्रेण वासमतां प्रयातु ॥ इति कविप्रार्थना ॥ ५ ॥ वीडे का परस्पा रील वं गा पा न चूर्ता कं ॥
 विवाहं व त वं धं च मादलं क हलानुजं ॥ ६ ॥ अस्यार्थः ॥ कहलानुजं वीडे इत्युच्यते कस्य
 सुवर्णस्य हलो यस्य सः कहलः वल नद्रः तस्यानुजं श्री कृष्णं वीडे विशेषेण स्तोमि ॥ मूर्द्धि
 चित्ते जले काये सुखे ब्रह्मणि मारुते ॥ कामे काले सुवर्तं च कशब्दे इवितोऽध्वना विल्ये कार्था
 ॥ कीदृशं कहलानुजं ॥ का परस्पा री ल वं कस्य सुखस्य आसमं ता तस्य कपरः प्र
 वाहः तं स ते उत्पादयति सा का परसः संपत्तां पांति रक्षंति ते का परस्पा रीः ते च ते अरय
 श्वदुयोधिनादयः तेषां ईः लक्ष्मीः तां ला ति गृह्णा तिसः अर्जुनः तस्य वं मानं संविद्यते यस्मि
 न्सः तादृशं ॥ इकार उच्यते कामो लक्ष्मीरी कार उच्यते इत्ये काक्षरः ॥ मानं सेवकतो वा ते
 व कारश्च प्र कीर्तित इत्ये काक्षरः ॥ पु० गा पा न चूर्ता कं ॥ गृहे ति परमात्मनं जानंति ते गाः जानिनः ॥
 तेषां नपाः अपाः असे रक्षकाः दुष्टाः कं सादयः तेषां अनाः प्राणाः तान् च रण्यमिति असौ

तादृशः तं ॥ पुनः ॥ विवाहं विगृह्णो वा हो वाहनं यस्य तं ॥ पुनः ॥ व्रतं वं धं व्रतं रुद्रं चो प्रायणा
 दितस्य वंधो यस्मिन्संस्तं यदुद्देशेन व्रतारं चेतानित्यर्थः ॥ यद्वा ॥ व्रतं सञ्ज्ञातपालनलक्षणो
 नियमः तं वंधाति स्वीकरोति तं ॥ पु० कीदृशं ॥ मादलं मालक्ष्मीं सेवदं कलत्रं तदला ति
 गृह्णातीति तं ॥ दं कलत्रं च बुद्धिश्च देदाने च दातरीत्ये काक्षरः ॥ ६ ॥ लक्ष्मी व नू रू त क
 रसराद ही ध क क्षमो पा प जे ला उ ठो क ल धी व ला छ न व जी खा जौ बु दा ली रु चिः सु डी
 सा कुर ख उ नौ वि वि धु ना क्षी रा व सा तु ल्ये मा सा सु भृ ग त डि नि भां ग व स नौ पाः से व कं सा
 र वा नू ॥ ७ ॥ अस्यार्थः ॥ हे लक्ष्मी व नू लं मां सेवकं अ व्याः रक्ष ॥ कीदृशं स्तं रुतकः ॥
 रुतकोः पथिव्याः उः अने रक्षतां येनासौ रुतकः ॥ पुनः कीदृशः ॥ असः स्य ते उत्पद्य
 तसौ सः नसः असः ॥ जन्म मरणदिभ्यः ॥ पुनः कीदृशः ॥ रताद ही नू र तां स नू ॥ या
 मेददति ते रतादाः शत्रवः तान् ही नस्ती ति र ता द हा नू श च ह स्ये थः ॥ हि न स्तः कि
 पि मो सा त म ह त इ ति दी र्यं सु यो गां त ले पे त स्या सिद्धिं चो न्न लो पो ने ति बोध्यं पु नः
 दु ध क ॥ ८ ॥ दु दुः खं पा पं परि ता पे वा द रु ती ति दु ध क दुः ख ना श क इत्यर्थः ॥ पु० क्षमः
 क्षमा यस्यास्तीति क्षमः ॥ आशा दिभ्यो जिहिस च प्रत्ययः क्षमा वा नित्यर्थः ॥ पु० ॥
 पाप जीः उल्लयोरभेदात् पापं लापयती इती करोति माशयतीति इ वी करणा थ
 कलौ धातो राध षी यत्वे न ति ज ना वे द्वि पिरूप मिद न तु लु ना ते रि ति बोध्यं स पा

पञ्चः पापनाशकः ॥ ३ ॥ कंचववयोर्लं योश्चैवरलयोः शसयोः साधः ॥ अभेदमेव वांघेति अ
 लेकार विदो जना इति ॥ पु० इलाट् इलाया यथिया अटतीति इलाट् ॥ पुरा वामन रूपे नवले
 सकाशादानं याचितुं गतः यदा सोधुजना तु गृहाय इलाया यथिया अटतीति इलाट् ॥
 सदा हृदि जरूपे ता विचरामि महीतले ॥ वहवो मानं जानंति मम माया विमोहिता इति भार
 तवचनात् ॥ पु० विविधुना ऊठः शीतां पक्षीणां विभुर्गुरुः स्तेन ऊठः ॥ पुनः अकलघोः
 अकंदुर्वलं घयतीति अकलघोः दुखाति कांतः ॥ अवायसर्गाकारलोपः व अवगतं
 लाघने यस्य सः वलाघनः तत्संबोधने हे वलाघने अ० त एव वनोत्सीतो जहोस च किं न वेत्ता
 ॥ सा किं न शुद्धा ॥ वलीयसौ केवलमीश्वरेष्वा पु० वडी ॥ उलयोर्ववयोश्चाभेदात् वलीवल
 मस्यास्तीति वली पु० खाजो वुदाली रुचिः ॥ खे आकाशे अजेति गच्छेति तेखाजाः गगनच
 राः ते च ते अंबुदाश्च तेषां मालिपंक्तिः तस्याः रुचिरेव रुचिर्यस्यासौ घनश्याम इत्यर्थः ॥
 पु० मंदासी करखंडनः उलयोरभेदात् ॥ मल्लाश्वापरादयः सशयोरभेदात् तेषां माशाः
 इच्छास्तासां माकरः समूहः ॥ तं खंडयति नाशयति इति मंदासा करखंडनः ॥ मल्लेष्वा स
 मूहनाशक इत्यर्थः ॥ हेक्षोरा वसक्षोरेक्षोरा सागरे असवः अवासा यस्य सः तत्संबुद्धौ हे
 क्षोरा वसहे अतुल्यनास्ति तुल्यो यस्य सः तत्संबुद्धौ अतुल्यकीदृशं मां सासुं ॥ असुभिः प्रा
 तोः सहवर्तमानं ॥ पुनः कीदृशः सः अलितो जित्वा भागवसनः ॥ अगंच वसनं च अंगवसने

श्रीमहालक्ष्मीर्यदाधारतया सम्यकराजतेयश्च अगंगो वर्धनं गंगुवं च विभर्तियश्च सशिवः शवेन कल्या
 तो न सहितः यश्च कामदेहस्य मदनशरीरस्य आश्रयः तदुत्पत्तिजननं कल्पात् इति ॥ अथ शिव
 पक्षे ॥ कीदृशः शिवः सत्येति सत्यां पार्वत्या आसक्तं मनो यस्य सः पु० प्रवृद्धनरकछेदी नरस्य व्रल
 णः कनरकं प्रवृद्धं च तत्तनरकं च तत्पंचमं क्षिरस्तछेदी पु० द्विजेन्द्राश्रयः द्विजेन्द्रः इंदुः तस्याश्र
 यः चंद्रमौलित्यर्थः ॥ पु० युक्तानेकमुखोऽङ्गवास्पदं ॥ युक्तो योगी सेनादिकार्यं नियुक्तो वा
 अनेकमुखः वज्राननः तस्योद्भवस्तस्यास्पदजनक इत्यर्थः ॥ सकः अलं श्रीर्यत्र संराजते
 अतिशेन श्रीशोभायत्र शिवे संराजते शोभा विशिष्ट इत्यर्थः ॥ यश्च गंगं शिरसा विभर्तियश्च
 सशिवः शिवया पार्वत्या सहितः पार्वतिपतिरिति यावत् ॥ यश्च कामदेहाश्रयः कामं घति
 खंडयति सा कामदा सा चासौ इहा च कामदेहा तस्या आश्रयः वैराग्यशालीत्यर्थः अथ
 संपपक्षे सत्येति ॥ सत्येयथार्थनाशतो आसक्तं मनो यस्य सः सत्यासक्तमनः यथार्थना
 शीत्यर्थः ॥ पुनः प्रवृद्धेति ॥ प्रवृद्धः हिंस्रः नरः पुरुषः तस्य कंभस्तं कं छिन्नतिसः प्रवृद्धन
 रकछेदी दुष्टजनविनाशीत्यर्थः ॥ यद्वानि विद्याचरणजं न्यवहुलं नरकस्य विहितमात्राचरण
 तच्छेत्ता सधमचिराशील इत्यर्थः ॥ पुनः द्विजेति ॥ द्विजेन्द्राणां विप्रश्रेष्ठानां आश्रयः पा
 लकत्वात् ॥ पु० युक्तः योगसंपत्त्या युतः अनेकमुखो ब्रह्मातिदुःखवस्यास्पदस्थानमनो

121
6(A)

✓

१२१
७

अलि श्वतडिञ्च अलि तडितोतयोनि जेवनि जेययोस्ते अलि तडिनिने तादशे अंगवसने
मस्यासौ अलि तडिनि जोगवसनः पु० सारवान् सारोवल मस्यास्तीति सारवान् पालनसम
र्थः ॥ ७ ॥ यो यो माडिनगोऽहरीडुडुपगो युग्मः कृगो ध्रौपभी भीम भव्य सुकीरमारतर
सोताभ्यबुडासोनकः ॥ घासचम्वनमापत्सलिलजो वार्द्धिस्वपोषाधदोरायोगद्य
सिवाउघादमृतदः पायात्सवः कंदभः ॥ ८ ॥ अस्यार्थः ॥ सः कंदभः वः युष्मान् अघा
तपापातपायातरक्षतु ॥ कंददतीते कंदाः कर्मीति मांताव्ययोपपदात्तददातरा
तोनुपेति कः ॥ मेघाः तेषां आजेवाभायस्यासौ कंदभः सल्लडत्यर्थः ॥ सकः यो
यो माडिनगः योस्मि अयंतिगच्छति ते यो माटः पक्षिणः तेषां इनः स्वामीगरुडः
तेने गच्छतीति यो माडिनगः ॥ पु० अहरीडुडुपगो युग्मः ॥ अकाइट् अहरीट्
उड निपातीति उडुपः अहरीट् च उडुपश्च अहरीडुडुपोऽस्य चंद्रो तो गो युग्मेनेत्र
युग्मेयस्यासौ ॥ अहरीडुडुपगो युग्मः ॥ पुनः कृगध्रः कुश्व अगश्व कृगो कृगो
धरतीति कृगध्रः ॥ भ्रमधरधारी ॥ पु० अपभीः अपगताभीर्यस्मात्स अपभीः ॥ पु०
भीम भव्य सुकीः ॥ कुरुणादेवानां आयो कुरु भव्योदेव्याः भीमाश्वते कुरु भव्य
श्वभीम भव्यः भीम भव्यीणां असूत्रपातान् कुरुणातीति तीम भव्य सुकीः ॥ दे
सनाशक इत्यर्थः ॥ हिंसाथातुरुणातेः किपि कुरु तडदी नील वोरुपेति दीर्घरु